

УДК 378.058.261

Н.М. Гаврилук
м. Вінниця, Україна

ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ ЛЕКСИЦІ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Постановка проблеми. Проблема навчання лексичній стороні мови і формування лексичного запасу студентів є однією з центральних і, водночас, найскладніших проблем методики навчання іноземним мовам. Багато в чому труднощі вирішення цієї проблеми пов'язані з недостатньою розробленістю технології управління процесом навчання лексичної лексики. Результати спостереження за процесом навчання і тестування студентів констатували, що рівень володіння лексикою, що вивчається, продовжує залишатися низьким і не завжди відповідає вимогам програми.

Аналіз попередніх досліджень. Досвід роботи викладачів свідчить, що відсутність достатньої кількості лексичних одиниць у словниковому запасі студентів ускладнює процес оволодіння іноземною мовою як засобом спілкування. Проблема навчання лексичної лексики висвітлювалась у працях таких фахівців, як В. Бухбіндер, І. Богданова, Ю. Бурлаков; Л. Вороніна, В. Коростельов, С. Кукліна, Б. Лапідус, Е. Соловцова, Г. Рогова, Т. Сахарова, В. Скалкін і ін. Упродовж багатьох десятиліть науковці досліджували проблему навчання лексичного матеріалу. Але це питання й нині залишається актуальним.

Мета статті полягає у пошуку таких засобів навчання, які б найефективніше сприяли засвоєнню і збереженню лексичних одиниць у пам'яті студентів протягом тривалого часу і створювали потенційні можливості для виклику необхідних лексичних одиниць відповідно мовній задачі.

Виклад основного матеріалу. Принцип семантизації. Працюючи над лексикою традиційно виділяють три основні етапи: 1) ознайомлення; 2) первинне закріплення; 3) розвиток умінь використовувати вивчені лексичні одиниці у різних видах мовної діяльності.

Перші два етапи часто об'єднують до одного — презентація лексики. Етап презентації відіграє значну роль у навчанні лексики. Від ефективності та цілеспрямованості цього етапу залежить вся наступна робота над лексикою. Завдання викладача - вибрати найефективніший спосіб презентації відповідно до рівня навчання, рівня знань студентів, якісної характеристики слова — його приналежності до активного чи пасивного мінімуму. Розмаїття різних прийомів семантизації і первинного закріплення дозволяє вибрати прийом, що відповідає цілям і завданням заняття.

Способи семантизації поділяються на дві групи: перекладні і безперекладні.

Перекладні способи пов'язані з використанням перекладу — одного з найефективніших засобів розкриття значення лексичної одиниці. Проте, переклад може привести до інтерференції, оскільки обсяг слів у різних мовах не співпадає, тому такий спосіб семантизації повинен супроводжуватися аналізом решти значень слова.

Перекладні способи розкриття значень іншомовних лексичних одиниць включають: однослівний переклад (англ.: a screw — гвинт, an aircraft — літак); багатослівний переклад (англ.: realize — розуміти, здійснювати, отримувати (гроші, суму)); позафразовий переклад (цей спосіб застосовується в інтенсивних методах); тлумачення значення або пояснення лексичної одиниці рідною мовою та переклад — тлумачення, за якого окрім еквівалента рідною мовою подаються відомості про збіг чи розходження в обсязі значення (англ.: big — великий — означає величину, розмір, great — великий за значенням); дефініція/визначення (англ.: watch — годинник, який носять на руці або в кишені) [1].

Безперекладні способи мають особливу цінність, адже як дозволяють використовувати і розвивати зоровий, артикуляційний, акустичний канали сприйняття та осмислення інформації.

До безперекладних способів розкриття значень іншомовних лексичних одиниць належать:

наочна семантизація — демонстрація предметів, малюнків, діапозитивів, картин, жестів, рухів тощо); мовна семантизація: а) за допомогою контексту, ілюстрованого речення/речень (англ.: This flowers meels good); зіставлення однієї лексичної одиниці з іншими відомими словами іноземної мови — за допомогою антонімів і зрідка синонімів (англ.: quickly — slowly, attractive — pretty); дефініція — опис значення нового слова за допомогою уже відомих слів (англ.: a ladle — is a largespoonwith a longhandleusedtoservesoup); тлумачення значення лексичної одиниці іноземною мовою (англ.: sir — a respectfultermofaddressto a man).

Названі способи семантизації мають свої переваги і свої недоліки. Ось чому практично неможливо знайти такий спосіб семантизації нових лексичних одиниць, який був би ефективним на 100 %. Вибір способу семантизації залежить від цілої низки факторів, насамперед, від особливостей самого слова: його форми, значення, сполучуваності, збігу або розбіжності зі словами рідної мови. Так, слова, що виражають абстрактні поняття, недоцільно семантизувати за допомогою унаочнення або ілюстрованого речення, а слова, що виражають поняття, які відсутні в рідній мові студентів — за допомогою однослівного перекладу [7].

У багатьох випадках доцільно об'єднувати два чи більше способів, наприклад, вербальну наочність (контекст) та невербальну (малюнок, рухи, жест тощо). Таку можливість дає викладачу розповідь з елементами бесіди, яка включає нові лексичні одиниці. Перед новою лексичною одиницею викладач трохи уповільнює темп мовлення і виділяє нове слово інтонацією. Потім, залежно від факторів, про які йшлося раніше, семантизує нове слово тим чи іншим способом і продовжує свою розповідь, час від часу залучаючи студентів до бесіди в межах їх мовних можливостей.

Після того, як нова лексична одиниця була введена, здійснюється удосконалення дій студентів і як результат — ситуативне вживання засвоєних лексичних одиниць при висловлюванні своїх думок в усній формі (говоріння) та письмовій формі (письмо), а також контекстне розуміння лексичних одиниць при читанні та аудіюванні. Тут ми маємо справу з мовленнєвими вміннями, які ґрунтуються на навичках, у тому числі й лексичних, іншими словами, лексичні навички мають функціонувати в мовленнєвих уміннях.

Студенти мають навчитися вживати нові слова вільно, без внутрішнього перекладу, пристосовуючись до мовних ситуацій, що змінюються. Перед виконанням ситуативних завдань бажано повторення вивчених лексичних одиниць з акцентуванням уваги на словах, що важко читаються і вимовляються. Викладач постійно додає до раніше вивчених слів нові, а отже, розширюється кількість комунікативних ситуацій. Для організації такої роботи викладач готує опорні картки, комп'ютерні презентації. Завдання лексичного характеру можна розробляти у вигляді кросвордів та інших творчих форм. До підготовки таких завдань викладач може залучати студентів. У процесі таких видів роботи студенти засвоюють і вчаться активно вживати у мовленні велику кількість лексичних одиниць. Викладач керує роботою студентів на заняттях, формуючи лексичні навички, необхідні для вирішення проблем спілкування. Крім аудиторної роботи, нові лексичні одиниці мають засвоюватись студентами самостійно, під час роботи над домашнім читанням, підготовленим викладачем на основі оригінальної літератури з фаху і Інтернету. Студенти мають постійно вести словник, де вони не лише записують переклад і транскрипцію нових слів, а й вносять у нього словосполучення зі словом, синоніми та антоніми до нього, похідні слова. Часто доцільно записувати і словосполучення зі службово-структурними словами. Тоді вживання студентами лексичних одиниць у мовленні буде максимально приближене до їх вживання носіями мови.

Для закріплення лексичних навичок дуже ефективним є використання ситуативних завдань і рольових ігор, пов'язаних з майбутньою професійною діяльністю студента. Такі завдання допоможуть їм у вирішенні майбутніх комунікативних проблем. Наприклад, для студентів економічних спеціальностей це можуть бути ситуативні завдання та ігри, пов'язані з відкриттям рахунку у банку, отриманням позики тощо.

На практичних заняттях використовуються чотири основні принципи загальноприйнятої педагогічної техніки:

Принцип свободи вибору [2, с. 8]. Існує велика кількість цінностей у житті і найбільш визнаний біблейський — це вибір. Одні ми ігноруємо, других — дотримуємося, третіми — нехтуємо. Але серед них найбільше значення в навчанні має актуальне почуття вибору. В кожній своїй керуючій дії ми намагаємося вкласти в пояснення можливість вибору. Наприклад, вивчаючи граматику, викладач пропонує багато вправ, а студенти самі обирають будь-які з них, обов'язково мотивуючи свій вибір.

Принцип відкритості. Для того, щоб викликати зацікавленість, необхідно звертати увагу, конкретизувати вимоги засвоєння і використання. Наприклад, ставити проблеми такі, які студент зможе вирішити, виходячи з власних міркувань і читання методики (вивчення стилістики, лексикології, агробіологічної лексики тощо).

Студенти, з якими ми працюємо, звикли до так званих «закритих» завдань, тобто, коли чітко сформульоване завдання вимагає лише одну діяльність. Але ж наше життя ставить перед нами «відкриті» завдання і проблеми, які мають різні шляхи вирішення. Тому набагато цікавіше і корисніше буде подавати у вправах студентам «відкриті» завдання. Наприклад, тема для обговорення пропонується в комунікативно-спрямованих вправах. У зв'язку з тим, що метою навчання іноземної мови є оволодіння комунікативною компетенцією, то базовою одиницею має бути мінімальна одиниця мовленнєвої комунікації. Історія методики навчання іноземним мовам знає безліч думок щодо визначення такої одиниці. Нею вважалися висловлювання, мовленнєва модель (зразок), речення. Такі позиції залежали від особливостей методичних підходів до навчання мови, тому постає питання про вибір основної одиниці навчання, яка успішно забезпечувала б такий процес оволодіння мовою як засобом спілкування. Представники комунікативного підходу до навчання цією одиницею визначають мовленнєву дію як єдність, яка складається з мовленнєвої інтенції як мінімум двох співрозмовників, умов для спілкування і мовних засобів.

Принцип діяльності [2, с. 9]. Єдиний шлях до знань — це діяльність. При вивченні теми, для засвоєння знань студентами в формі діяльності, застосувати вправи по збору матеріалів в оточенні, звертаючи увагу на застосування, що розширює і доповнює навички і вміння, нові зв'язки і співвідношення в різних моделях і контекстах.

Треба використовувати ситуації, що дозволяють застосовувати вміння і навички (відвідувати картинну галерею, де екскурсія проводиться англійською мовою; організовувати зустріч з носіями мови, що вивчається).

Дати мовлення як доцільне знаряддя — це значить прокласти правильні шляхи між внутрішнім людським світом і словесним його вираженням, включаючи в словесне вираження ту емоцію, ті барви, той темп, ритм, той акомпанемент, які входять як нероздільні явища у людське мовлення.

Потурбувавшись, щоб поряд із фізичним, розумовим, етичним і естетичним вихованням людини не була забута така важлива, що стосується всіх чотирьох сторін життя, задача, як завдання розвитку мовлення. Тільки живе мовлення привчає людину до самостійної діяльності, професійного і загального в різних галузях і ситуаціях життя.

Письмова мова — вторинна, це просто керування, передача, запис усної мови. Але потрібні навички і розуміння істини, що усне слово завжди первинне, навіть в уяві, в пригадуванні, в творчості.

Образи значення, як і поняття, передані словом, не несуть інформації про значення слова — це основна трудність при навчанні іноземних мов і низький ефект корисної дії навчання. Подолання лежить у навчанні семантики. Робити акценти на цікавих випадках, щоб пояснити як значення слова (а їх так багато в слові, в його семантиці) впливає на людську діяльність, на роботу кори головного мозку.

Принцип ідеальності (високе ККД) [2, с. 9]. Зміст цього визначення конкретизується спрямуванням на високе ККД. Слово «ідеал» вказує на пізнання шляху найефективнішого досягнення у підготовці спеціаліста, використовуючи «методику інтенсивного навчання». До них належать сугесподенція (Г. Лозанов, Л. Гегечкорі), емоційно-смысловий метод (І. Шехтер),

релаксопедія (Є. Шварц), ритмопедія (Г. Бурденко, Я. Мархма) [5, с. 1]. Але для студентів термін «ідеальність» є малозрозумілим. Краще говорити про відповідність підготовленості. Важливе значення має засвоєння лексики, яка необхідна справжньому професіоналу.

Найбільший ефект для досягнення ідеальності є:

«Приваблива мета». Розпочинаючи заняття дуже часто ми ставимо абстрактну мету, яка як правило, ніколи не сприймається студентами. Наприклад, розглядаючи граматичне явище чи конструкцію, викладач зазвичай каже: «Для того, щоб без помилок розмовляти англійською мовою, сьогодні ми розглянемо питальну форму англійського речення». Де є помилка? А помилкою є те, що промовивши «розмовляти англійською мовою» ми одразу ж мету зруйнували. Студенти не уявляють, не знають, чи взагалі їм доведеться розмовляти з носіями мови, коли вони будуть розмовляти, за яких обставин. Краще було б сформулювати мету таким чином: «Сьогодні ми розглянемо ситуацію «англійського» магазину. Для того, щоб придбати собі товар, необхідно поставити запитання продавцеві. Речі можуть бути представлені малюнками».

«Здивуй!» Добре відомо, що ніщо так не стимулює розумову працю і не привертає увагу, як незвичайна річ.

«Фантастичне доповнення». Корисною є ситуація, коли викладач доповнює реальні ситуації фантастикою. Наприклад, перенесемо реальну ситуацію на сто років назад; змінимо значення одного слова на інше; придумаємо фантастичну рослину (квітка, яка виконує бажання), тварину; розглянути тему з незвичайної точки зору: наприклад, очима інопланетянина або древнього грека...

«Знайди помилку!» Спочатку студентів попереджають щодо виявлення помилок в усному мовленні або під час роботи над текстом, в якому викладач навмисне допускає помилки. Жести і інтонація зможуть підказати «небезпечні місця». Цікавою є робота зі «сніговим комом» помилок.

Викладачі знають, що найнепродуктивніший і, на жаль, найбільш розповсюджений спосіб повторення — традиційно-репродуктивний, але студенти часто віддають перевагу вивченню напам'ять, оскільки воно спрощує розумове зусилля [3, с. 13]. Існують інші шляхи повторення: активні і ті, що розвивають логічне мислення:

«Своя опора». Студент сам складає свій власний опорний конспект вивчення нового матеріалу або план відповіді. Чудово, коли студентам вистачає часу пояснити один одному свої конспекти. І не страшно, коли конспекти майже не відрізняються один від одного. Варіант: студенти обмінюються опорними конспектами і проговорюють тему, використовуючи конспект сусіда.

«Контрольне повторення». Студенти складають серію контрольних запитань до матеріалу, який розглядається. Потім одні ставлять запитання, а інші за викликом викладача або однокласника, який запитує, на них відповідають. Поступово необхідно привчити студентів до того, щоб система питань повністю враховувала весь матеріал.

Варіант: студенти працюють парами, по двоє над завданням.

«Повторення з розширенням». Студенти складають серію запитань, які доповнюють знання щодо нового матеріалу. Не обов'язково, щоб викладач на них відповідав! Нехай деякі з них (або всі) залишаються відкритими проблемами.

«Підсумок — опитування». В кінці заняття викладач ставить запитання, які спонукають до рефлексії заняття. Наприклад, що на занятті було головним? Що було цікавим? (Слід розрізняти головне і цікаве). Про що нове дізналися сьогодні? Чому навчилися? На одне і теж запитання відповідь можуть дати кілька людей. Погляди, можливо, і не співпадуть. Головне викладачу не слід добиватися адміністративними засобами, щоб головним назвали саме те, що вважає саме він. Інша справа — він також може висловити свою думку.

Шкідливий і досить розповсюджений, на жаль, є педагогічний прийом — покарання домашнім завданням підвищеної складності і збільшення обсягу. Завдання давати необхідно, але з максимальною користю. Розглянемо ще деякі прийоми стосовно домашніх завдань.

«Обговорюємо завдання». Викладач разом із студентами обговорює питання: якими

повинні бути завдання, щоб найкраще і якісно засвоїти новий матеріал. Талановитий викладач не дозволить маніпулювати собою під час такого обговорення, але завжди прислухається і до думок студентів. Такий прийом особливо добре спрацьовує за умов, коли форми і типи завдань досить різноманітні [6, с. 45].

Висновки. Описані засоби навчання, на нашу думку, найефективніше сприяють засвоєнню і збереженню лексичних одиниць у пам'яті студентів протягом довгого часу і створюють потенційні можливості для виклику необхідних лексичних одиниць відповідно до мовної задачі.

Література:

1. Бронштейн І.В. Використання дефініцій одне із способів роботи над лексикою/ І.В. Бронштейн// ИЯШ 5/91, стор. 107-110.
2. Гин А. Приемы педагогической техники / А. Гин. — Гомель, ИПП «Сож», 1999.
3. Гнаткевич Ю.В. Про деякі психолінгвістичні умови інтенсифікації навчання активної лексики / Ю.В. Гнаткевич // Методика викладання іноземних мов . — К., 1980. — Вип. 9 — С 19-24.
4. Мачхелян Р.Р. Сучасна англійська лексика в навчальному процесі/ Р.Р.Мачхелян // ИЯШ 2/99, стор. 77-82.
5. Низенко К.М. Розвиток комунікативних здібностей учнів 7-9 класів засобами використання інноваційних технологій на уроках/К. М.Низенко // Англійська мова та література. — 2010. №13. С. 20-1-20-8.
6. Скуратівська Г.С. Навчання писемного англійського професійного мовлення студентів фінансово-економічних спеціальностей / Г.С. Скуратівська // Англійська мова та література. — 2003. — № 1. — С.45.
7. Столяр М.Є. Деякі прийоми закріплення лексики / М.Є.Столяр // ИЯШ 4/92, стор. 52- 54.

У статті розкривається пошук засобів навчання, які б найефективніше сприяли засвоєнню і збереженню лексичних одиниць в пам'яті студентів протягом довгого часу і створювали потенційні можливості для виклику необхідних лексичних одиниць відповідно мовній задачі. Описано методи і прийоми навчання з досвіду застосування принципу активності на заняттях з іноземної мови. Розкрито сутність способів семантизації.

Ключові слова: принципи навчання лексики, лексичні одиниці, принцип активності.

В статье раскрывается поиск средств обучения, которые б эффективнее всего способствовали усвоению и сохранению лексических единиц в памяти студентов в течение длительного времени и создавали потенциальные возможности для вызова необходимых лексических единиц соответственно языковой задаче. Описаны методы и приемы обучения из опыта применения принципа активности на занятиях по иностранному языку. Раскрыта сущность способов семантизации.

Ключевые слова: принципы обучения лексике, лексические единицы, принцип активности.

The search of facilities of studies would assist mastering and maintenance of lexical units in memory of students and creat potential possibilities for the call of necessary lexical units according to a language task are highlighted in the article. Methods and techniques of learning are described from the experience of the own application in the foreign language lessons. The essence of ways semantization is given.

Keywords: principles of vocabulary studies, lexical units, principle of activity.